

L'ordenació dels espais de les antigues ACTUR al Vallès: el cas de Gallecs

Bellaterra, del 24 de febrer al 4 de març de 2000

Fabià Díaz
Sònia García
Laura Teixidor

Universitat Autònoma de Barcelona. Departament de Geografia
08193 Bellaterra (Barcelona). Spain

Data de recepció: juny 2000
Data d'acceptació: juliol 2000

Resum

Gallecs té dinàmiques territorials contradictòries en el marc de la regió metropolitana de Barcelona, atès que es tracta d'un espai estratègic en la xarxa d'espais naturals i de gaudi públic, un espai cohesionador de les diferents fesomies territorials del Vallès i un espai estratègic per al consum de sòl residencial i industrial. Amb la proposta d'un cicle de conferències i una sortida de camp, organitzats pel Departament de Geografia de la UAB, s'han tractat aquestes realitats que, en definitiva, mostren concepcions diferents d'entendre el desenvolupament i l'actuació territorial.

Paraules clau: Gallecs, ACTUR, INCASOL, regió metropolitana de Barcelona, Ajuntament de Mollet, corredors verds.

Resumen. La ordenación de los espacios de las antiguas ACTUR en el Vallès: el caso de Gallecs. *Bellaterra, del 24 de febrero al 4 de marzo de 2000*

Gallecs tiene dinámicas territoriales contradictorias en el marco de la región metropolitana de Barcelona, puesto que se trata de un espacio estratégico en la red de espacios naturales y de disfrute público, un espacio cohesionador de las diferentes fisonomías territoriales del Vallès y un espacio estratégico para el consumo de suelo residencial y industrial. Con la propuesta de un ciclo de conferencias y una salida de campo, organizadas por el Departamento de Geografía de la UAB, se han tratado estas realidades que, en definitiva, muestran concepciones diferentes de entender el desarrollo y la actuación territorial.

Palabras clave: Gallecs, ACTUR, INCASOL, región metropolitana de Barcelona, Ayuntamiento de Mollet, corredor ecológico.

Résumé. L'aménagement des espaces des anciennes ACTUR du Vallès: l'exemple de Gallecs. *Bellaterra, du 24 février au 4 mars 2000*

Gallecs a des dynamiques territoriales contradictoires dans la région métropolitaine de Barcelona, parce qu'il est, à la fois, un espace stratégique dans le réseau d'espaces naturels et de loisir, un espace cohésif des différentes physionomies du Vallès et un espace stratégique par rapport à l'occupation du sol résidentiel et industriel. Dans un cycle de conférences et une sortie de travail organisées par le Département de Géographie de la

UAB on a analysé toutes ces questions, une bonne façon de comprendre l'existence de différentes conceptions du développement et l'aménagement rural.

Mots clé: Gallecs, ACTUR, INCASOL, région métropolitaine de Barcelone, Maire de Mollet del Vallès, couloirs naturels ou verts.

Abstract. The Planning of the former ACTUR Zones in the Vallès county: the case of Gallecs. *Bellaterra, February 24th-March 4th 2000*

The spatial dynamics of Gallecs are contradictory in the context of the Barcelona metropolitan region for three different reasons: it is a strategic area within the network of protected nature parks open to the public; it is also a territory that binds together the different territorial features of the Vallès area; and it is a strategic area for residential and industrial functions. The Department of Geography of the Universitat Autònoma de Barcelona organised a series of lectures to discuss this situation which, in fact, demonstrates the different interpretations of regional planning and development.

Key words: Gallecs, ACTUR, INCASOL, Barcelona metropolitan area, Mollet del Vallès city council, green corridor.

A final del mes de febrer de 2000 va tenir lloc a la Sala de Graus de la Facultat de Lletres de la Universitat Autònoma de Barcelona un cicle de conferències sobre el conflicte de Gallecs. Joan Antoni Solans, Josep Gordi i Antoni Font aportaren, des de perspectives diferents, una visió àmplia del cas de l'Actuació Urbanística Urgent (ACTUR) projectada als anys setanta a la riera de Caldes, entre el Vallès Occidental i l'Oriental, i la seva polèmica evolució fins a l'actualitat. El cicle, organitzat pel Departament de Geografia de la UAB, en el marc de l'assignatura Ordenació del Territori, impartida pels professors Abel Albet, Pilar Riera i Joan Carles Sallas, va concloure amb un interessant recorregut guiat pel paratge de Gallecs, el primer dissabte de març, on alumnes i professors varen poder contrastar *in situ* els comentaris exposats a les conferències amb la realitat socioterritorial de Gallecs.

La primera sessió, «Els actors de les ACTUR», comptà amb la presència de Joan Antoni Solans i Huguet, exdirector general d'Urbanisme de la Generalitat i actual responsable de Planejament Territorial. Solans va començar el seu parlament fent una detallada introducció sobre els diferents models urbanístics que als anys seixanta serviren per descongestionar les grans ciutats europees. En aquest sentit, l'arquitecte va fer referència sobretot a la reordenació de París després de la Segona Guerra Mundial i al model anglosaxó de *green belt* (cinturó verd). És a dir, dues formes distintes de descentralitzar els serveis de les grans ciutats, construint nous nuclis a una certa distància de la capital.

En el cas concret de l'Estat espanyol i Catalunya —va afirmar Solans—, la crisi de les grans ciutats fou conseqüència directa de la fi de l'autarquia de la postguerra i la posterior crisi de l'agricultura autòctona, que va haver de competir amb els productes que arribaven de fora. Així doncs, es produí un èxode massiu del camp a les grans ciutats. Per fer-nos una idea del gran i ràpid creixement que experimentà l'àrea metropolitana de Barcelona, Solans va dir

que des de l'any 1960, i durant catorze anys, hi arribaren unes 130.000 persones anualment. Això suposà que en poc més d'una dècada la població s'incrementà en més d'un milió i mig d'habitants. Aquesta aflluència massiva de nousvinguts va generar greus problemes, ja que va comportar el naixement de barris nous i ciutats al voltant de Barcelona, que sovint eren d'autoconstrucció i no disposaven d'un planejament urbanístic, la qual cosa va provocar que el Pla Comarcal del 1953 i d'altres figures de planejament es desbordessin. Amb la ràpida transformació de la ciutat pels constants fluxos de nousvinguts el planejament vigent ja no complirà les funcions ni les expectatives previstes.

D'aquesta manera tan gràfica, Joan Antoni Solans va justificar la necessitat, en el seu moment i en el seu context, del decret de les ACTUR (Actuació Urbànica Urgent), que fou signat pel dictador Franco el 23 de juny de 1970. A partir d'aquest punt, l'exposició de Solans es va centrar en la defensa de llur postura política i l'actuació de l'Institut Català del Sòl (INCASOL) en el conflicte actual de Gallecs. Un conflicte que, segons l'excap d'INCASOL, es basa en la titularitat dels terrenys, els quals actualment són de la Generalitat —després que l'Instituto Nacional de Urbanismo franquista, que els va expropiar, els traspasés al govern català— i l'Ajuntament de Mollet del Vallès vol que passin a ser de propietat municipal. Solans es va mostrar contrari a la reversió dels terrenys de les ACTUR, és a dir, que el sòl expropiat retornés a mans dels antics propietaris o a les dels seus hereus. I, d'altra banda, també va criticar la solució del Pla Especial (PE) per a la zona, que proposa l'Ajuntament de Mollet, ja que considera que un PE no pot modificar el Pla General Municipal.

La segona sessió, «L'evolució del conflicte de Gallecs i el seu paper en l'àmbit de la regió metropolitana de Barcelona», va anar a càrrec del geògraf Josep Gordi i Serrat, tercer tinent d'alcalde i regidor de Territori i Medi Ambient de l'Ajuntament de Mollet del Vallès. Gordi va iniciar la seva exposició amb la incidència del Pla Director de l'Àrea Metropolitana de Barcelona (PDAMB), el Pla General de Santa Maria de Gallecs i la proposta de reconsideració del planejament de les ACTUR a Gallecs de Ricardo Bofill, Lluís Cantallops i Francesc Escudero.

El primer dels plans, el PDAMB, segons va explicar el responsable municipal, preveia certes polaritats urbanes, d'àrees de creixement residencial que esdevindrien centres de desconcentració de la capital catalana pel creixement demogràfic dels anys seixanta i setanta. Una d'aquestes àrees era l'ACTUR Riera de Caldes, on es localitza Santa Maria de Gallecs. És en aquest moment quan l'Instituto Nacional de Urbanismo tira endavant el pla i delimita l'ACTUR per poder expropiar els terrenys afectats als municipis corresponents. Així, segons les dades de Gordi, s'expropia el 57% del terme municipal de Mollet, a més d'altres zones als municipis de Caldes de Montbui, Lliçà de Vall, Montcada i Reixac, Palau-Solità i Plegamans, Parets del Vallès, Polinyà i Santa Perpètua de Mogoda.

Per acollir el gran creixement demogràfic de l'àrea metropolitana de Barcelona, en aquest territori estava previst al 1977 la construcció d'una gran ciutat *ex novo* per a 132.000 habitants. Tot i estar aprovat, el projecte no es va

arribar a dur a terme per la situació política i l'arribada de la democràcia. Tot i així, els usos previstos eren: residencial intensiu per a Gallecs i, a grans trets, industrial per bona part de la riera de Caldes. Al desembre del mateix any, tres arquitectes —Bofill, Cantallops i Escudero— fan una proposta de reconsideració de l'ACTUR de Gallecs. Del vell planejament de macrociutat passen a la projecció d'una ciutat mixta amb punts de connexió amb Mollet i Santa Perpètua, i amb zones verdes. Aquest segon projecte, però, tampoc no va prosperar. L'any 1981 l'Ajuntament de Mollet signà un conveni amb l'INCASOL, nou propietari dels terrenys expropiats durant el franquisme. Amb aquest acord, segons va explicar el regidor, l'INCASOL es comprometia a construir 3.500 habitatges a canvi que Gallecs fos incorporat i considerat al Pla General d'Ordenació Urbana de Mollet (1982) com a sòl urbanitzable no programat, i que, per tant, es pogués desenvolupar amb un pla d'actuació urbanística. En endemig, s'aplicarien les normes d'aprofitament agrícola. Aquest pacte va provocar el desacord ciutadà, que va generar molts moviments de protesta veïnal a la ciutat al llarg dels anys vuitanta.

Des del 1987 fins al 1995, va dir Gordi, l'INCASOL i altres departaments de la Generalitat van fer algunes actuacions a la zona, com la declaració dels boscos de Gallecs d'utilitat pública, el projecte de parc agrícola per part del Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca, entre d'altres. El 1993 l'INCASOL engegà el Pla de Neteja de Gallecs, d'on es van eliminar els horts marginals existents, que els han convertit, reordenant-los, en horts familiars que guarden una cohesió i una relació innegable amb la resta del paisatge, habilitant l'espai amb la infraestructura i els equipaments necessaris. Aquests horts són gestionats pels mateixos propietaris. L'any 94 es projectà el Pla Especial de Regeneració de la Riera de Gallecs, però no es tirà endavant. Josep Gordi esmentà que sobre l'àmbit de les ACTUR, des dels vuitanta, l'INCASOL mai no ha buscat un acord per Gallecs, perquè ha estat un sòl de reserva amb el qual s'han anat fent actuacions a través d'acords entre municipis, com per exemple Palau-Solità i Plegamans i Santa Perpètua de Mogoda, els quals, mitjançant plans parcials, han transformat la riera de Caldes en un espai industrial. L'últim punt tractat en la conferència fou l'encaix de Gallecs dins la regió metropolitana. En aquest sentit, el regidor parlà de la necessitat de mantenir la riera de Caldes com un àmbit protegit per fer possibles els corredors verds que connectarien els grans espais naturals i agrícoles del prelitoral amb els del litoral, tal com mostra la proposta d'espais oberts i illes metropolitanes al Pla Territorial Metropolità de Barcelona de 1995.

A la darrera de les tres conferències, «El Pla Especial del Parc Rural de Gallecs», a càrrec de l'arquitecte Antonio Font Arellano, catedràtic d'Urbanisme de l'Escola Superior d'Arquitectura del Vallès de la UPC, es va presentar un acurat repàs del projecte urbanístic ACTUR i, després, es va tractar de forma ben estructurada el procés d'elaboració del Pla Especial de Gallecs, encarregat per l'Ajuntament de Mollet. A la dècada dels setanta, a l'època de les ACTUR, va explicar Font, es programen quinze *new towns* a l'Estat espanyol, tres de les quals es troben a Catalunya: Riera de Caldes, Martorell i Tordera. A

Mollet, a l'àrea de Gallecs, es disposava de 1.500 hectàrees de terreny expropiats on es proposava fer un eixample i la resta de sòl deixar-ho com a parc.

Vint anys després, l'ajuntament de Mollet encarregà a tres universitats catalanes (Universitat de Lleida, Universitat Pompeu Fabra i Universitat Politècnica de Catalunya) la redacció d'un pla especial del parc rural per a Gallecs, que, un cop enllestit, seria aprovat el 1998 pel ple municipal. Font va remarcar el caràcter interdisciplinari de l'equip tècnic directiu, que estava format per agrònoms, advocats, urbanistes i arquitectes, al qual s'havia d'afegir un treball previ realitzat per l'Institut d'Estudis Metropolitans on participaren geògrafs. El repte d'aquests professionals era posar en comú els diferents punts de vista per tal de concloure el seu treball amb un gran projecte per a Gallecs creat des de diverses perspectives. Segons l'arquitecte, es va partir de la interpretació del territori: es van estudiar i cartografiar els tipus de cultius, els sistemes forestals i agrícoles, els diferents valors del sòl, els sistemes de camins, el poblament, els corredors i marges, etc. El resultat d'aquesta minuciosa diagnosi de Gallecs és un important i decisiu exercici de síntesi i zonificació, fruit de les categories urbanístiques resultants i de la seva interrelació per tal de poder tirar el Pla Especial endavant. Els sis punts bàsics entorn als quals gira el Pla Especial de Gallecs, segons va explicar a tall de conclusió Antoni Font, són els següents:

- a) Adequar el règim d'ús del sòl urbanitzable no programat a no urbanitzable.
- b) Protegir el paisatge i el medi rural a través d'una normativa.
- c) Conservar i potenciar l'agricultura existent.
- d) Rehabilitació del patrimoni arquitectònic i ambiental.
- e) Regulació detallada dels usos i de les activitats per a la zona.
- f) Creació de les condicions de gestió perquè Gallecs esdevingui un parc rural.

Per acabar el cicle va tenir lloc el «Recorregut per Gallecs», una visita guiada i comentada pel regidor de Territori i Medi Ambient de Mollet, Josep Gordi, que va resultar molt instructiva per veure sobre el terreny tot allò que s'havia comentat a cada una de les tres conferències. Gordi acompanyà el grup oferint-li i mostrant-li els elements paisatgístics, arquitectònics i socioeconòmics, que, segons el seu punt de vista, manifesten la necessitat de protegir aquest paratge rural, connectat amb els punts assenyalats per Antoni Font, i per les característiques particulars que presenta el lloc.

La ruta va començar a la zona sud de la B-30, on part de Gallecs ha acabat urbanitzant-se i s'ha transformat en l'actual barri de Can Borrell. Després, el grup es va desplaçar fins al nucli de Santa Maria de Gallecs, on cal destacar la localització d'algunes masies i de l'església del mateix nom. A continuació, es va fer una visita pels reordenats horts familiars. I, finalment, carenant pel camí de Sant Valerià, que marca el límit municipal i comarcal amb Palau-Solità i Plegamans i el Vallès Occidental respectivament, es tornà de nou a l'església i el nucli de Santa Maria de Gallecs. En definitiva, els participants van poder constatar la importància del poblament, de l'activitat agrícola d'autoconsum i del valor paisatgístic i arquitectònic, elements que per si sols —i no són els

únics— ja justifiquen la proposta de l'Ajuntament de Mollet de requalificar el sòl urbanitzable en sòl no urbanitzable.

D'aquestes sessions, en definitiva, val la pena destacar, entre d'altres aspectes, els següents: la validesa didàctica que suposa la combinació de classes a l'aula amb conferències i sortides de camp, tractant la realitat socioterritorial més propera i quotidiana i, en relació amb els quefers diaris de l'urbanisme, la utilitat de l'experiència viscuda, posant-se de manifest, per una banda, els diferents i contraposats rols que tenen els agents urbanístics i llurs interessos i, per una altra, la necessitat que ens posicionem com a geògrafs i geògrafes i com a ciutadans i ciutadanes entorn dels fenòmens socioterritorials, fent convergir ciència, política i vida quotidiana. Dels diferents punts de vista i opinions i de la discussió en què ens veiem immersos s'esdevé la dialèctica i el conflicte que condicionen les permanències i els canvis en el nostre entorn socioterritorial. Aquestes sessions han incentivat aquests processos i ara toca que se'ls doni continuïtat a partir del compromís personal i col·lectiu de cadascú i, també, programant-se més activitats d'aquest tipus.

Breu cronologia de l'evolució de l'espai de Gallecs

1966. S'aprova el Pla Director de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, que preveia la creació d'un seguit de noves polaritats o ciutats al voltant de Barcelona. Una d'aquestes noves ciutats era l'anomenada «eje Mollet-Caldas de Montbui»
1970. El Ministerio de la Vivienda delimita 1742 hectàrees dins del projecte urbanístic ACTUR (Actuacions Urbanístiques Urgents) que corresponen al pol Mollet-Caldes. Aquest programa preveia crear una nova ciutat de 132.000 habitants.
- 1971-1972. Es duen a terme les expropiacions.
1973. El Ministeri comunica que es paralitza l'ACTUR Riera de Caldes (Santa Maria de Gallecs).
1977. S'encarrega a un nou equip (Ricardo Bofill i el Taller d'Arquitectura) un estudi d'alternatives que va plantejar una solució intermèdia entre un espai totalment agrícola i la plena urbanització.
1980. Es crea l'Institut Català del Sòl (INCASOL) i aquesta institució rep les transferències de l'Instituto Nacional de Urbanismo (INUR).
1982. L'Ajuntament de Mollet del Vallès signa un conveni amb l'INCASOL, mercès al qual les 127 hectàrees del sud de l'antiga B-30 s'incorporen al Pla General d'Ordenació Urbana. En aquest espai es preveu la construcció de 3.500 habitatges i de zones d'equipaments.
1982. A partir d'aquest any l'INCASOL enterra definitivament el projecte de macrociutat, però comença a utilitzar aquest espai per ubicar-hi indústries i equipaments a partir d'acords bilaterals amb els ajuntaments afectats. Com a exemples d'aquesta situació, podem esmentar el polígon industrial de Riera de Caldes a Palau de Plegamans o més recentment la instal·lació de GEC-Alsthom o del CIM.

1998. L'Ajuntament de Mollet del Vallès redacta i aprova la modificació puntual del PGOU i el Pla Especial de Gallecs, que preveu la modificació del règim del sòl de Gallecs per convertir-lo en sòl no urbanitzable d'especial protecció per raó dels seus valors paisatgístics i per la defensa de la fauna, la flora i l'equilibri ecològic.
1999. El Departament de Política Territorial i Obres Públiques denega la modificació puntual del PGOU, i l'Ajuntament de Mollet del Vallès presenta un recurs contenciós administratiu.

Bibliografia bàsica sobre Gallecs

- ADENC (1992). «Gallecs: un parc agrícola i faunístic». *Ecotema*, 12. Sabadell: ADENC.
- AJUNTAMENT DE MOLLET DEL VALLÈS (1998). *Els espais naturals de Mollet del Vallès*. Mollet del Vallès: Ajuntament de Mollet del Vallès.
- NEL-LO, Oriol (1996). *Gallecs, espai obert*. Mollet del Vallès: Centre d'Estudis Molletans [actes de les jornades *Gallecs. Els valors del patrimoni natural i cultural i l'articulació de la seva protecció amb el planejament urbanístic*. Mollet del Vallès, 16 i 17 de juny 1995].
- Notes*, 14 (2000). Mollet del Vallès: Centre d'Estudis Molletans.
<http://www.molletvalles.net/gallecs.htm> (a la pàgina web de l'Ajuntament de Mollet del Vallès).